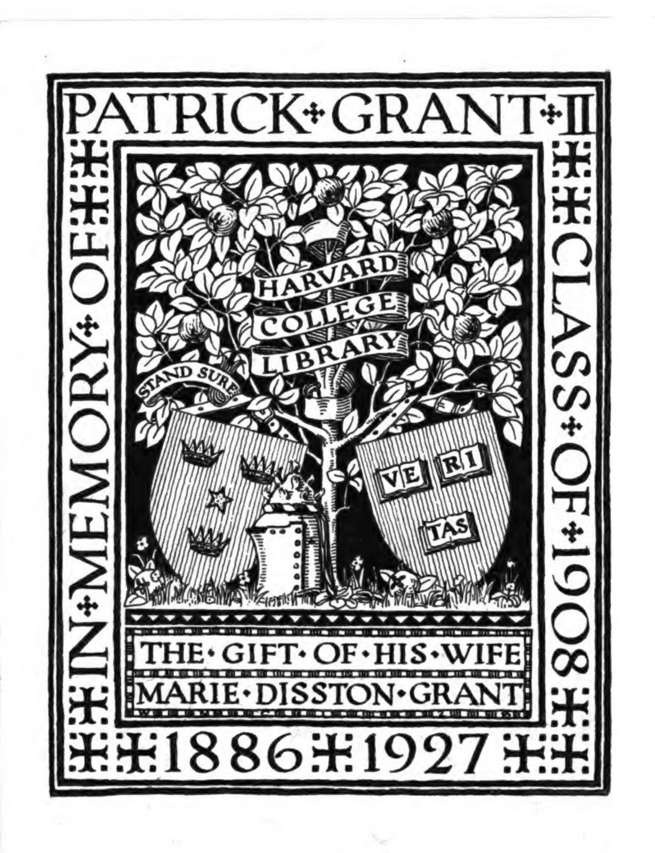
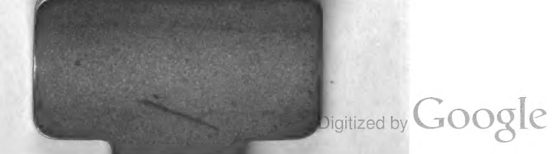
ПЕРЕТЦЪ - ПОСЛОВИЦЫ

PATRICK · GRANT · II
IN · MEMORY · OF
CLASS · OF · 1908
HARVARD COLLEGE LIBRARY
STAND SURE
VE RI TAS
THE · GIFT · OF · HIS · WIFE
MARIE · DISSTON · GRANT
1886 · 1927

В. Н. ПЕРЕТЦЪ.

ИЗЪ ИСТОРІИ ПОСЛОВИЦЫ.

Историко-литературные замѣтки и матеріалы.

Съ приложеніемъ Сборника польскихъ пословицъ по рукописи 1726 года.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.
Типографія В. С. Балашева и К°. Фонтанка, 95.
1898.

Извлечено изъ Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія, май, 1898.

Въ послѣднее время въ ученой литературѣ опять возникъ интересъ къ пословицѣ, выразившійся въ появленіи ряда работъ, посвященныхъ разсмотрѣнію этого рода произведеній, по своему происхожденію едва-ли могущихъ (по крайней мѣрѣ въ степени не особенно значительной) претендовать на принадлежность къ „народной устной словесности".

Въ 1896 году въ Харьковскомъ Сборникѣ Историко-филологическаго общества появилась статья проф. *Н. Ѳ. Сумцова* „Опытъ историческаго изученія малорусскихъ пословицъ", вышедшая затѣмъ и отдѣльнымъ оттискомъ (Харьковъ 1896, 11 стр.).

Въ книгѣ проф. *В. П. Владимирова* „Введеніе въ исторію русской словесности" (Кіевъ, 1896) на стр. 128—137 читаемъ главу о пословицахъ, составленную по старымъ и новымъ изслѣдованіямъ, кратко, но содержательно, съ привлеченіемъ новыхъ данныхъ.

Осенью 1897 г. мы получили трудъ г. *И. Е. Тимошенко*: „Литературные первоисточники и прототипы трехъ-сотъ русскихъ пословицъ и поговорокъ" Кіевъ, 1897 (стр. XXV+170+4 нен.).

Въ 3-ей кн. II-го тома Извѣстій Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ (1897 г.) находимъ статью г. *Е. А. Ляцкаго*: „Нѣсколько замѣчаній къ вопросу о пословицахъ и поговоркахъ" I—V (также и отд. С.-Пб. 1897. 39 стр.).

Наконецъ въ XXXII кн. Этнографическаго Обозрѣнія 1897 г. кн. 1, стр. 158—163) напечатано интересное сообщеніе г. *М. В. Довнара-Запольскаго*: „Сборникъ польскихъ пословицъ XVIII в.".

Если къ названнымъ трудамъ прибавимъ сборникъ *М. И. Михельсона* „Ходячія и мѣткія слова", вышедшій 3-мъ изданіемъ въ томъ же 1897 году, то будемъ вправѣ сказать, что рѣдкій годъ давалъ до сихъ поръ такой обильный урожай работъ посвященныхъ пословицѣ.

1*

Книга г. Тимошенка, хотя по словамъ автора и написана „не для спеціалистовъ, а вообще для читателей, интересующихся научными вопросами и любителей пословицъ“—тѣмъ не менѣе является далеко не случайнымъ наборомъ накопившагося матеріала, а результатомъ солидной начитанности автора въ сочиненіяхъ, посвященныхъ древнимъ, преимущественно греческимъ и византійскимъ пареміографамъ. Правда, не всѣ выраженія, какія пытается пояснить авторъ, привлекая ряды параллелей—могутъ быть признаны за пословицы и поговорки, несмотря на растяжимость послѣдняго термина (таковы выраженія: доить козла, Виргил.; голая истина, Горац.; закусить удила, Эсхилъ и др.); далеко не всегда удачно сгруппированы и объясняющія русскую пословицу параллели. Однако большинство пословицъ объяснено удачно и навсегда останется на пользу послѣдующимъ поколѣніямъ ученыхъ, занимающихся изученіемъ судебъ пословицы.

Однимъ изъ главныхъ—если не самымъ крупнымъ—недостаткомъ названной книги является, несмотря на ея повидимому историческій характеръ, полное отсутствіе исторической перспективы. Дѣло въ томъ, что авторъ, давая рядъ параллелей изъ области латинской и греческой литературы, въ сущности только ставитъ тѣ вопросы, которые должны быть разрѣшены. Намъ кажется, что слишкомъ мало—ограничиться лишь указаніемъ на сходство пословицъ—по смыслу и даже по формѣ; необходимо дать еще и разъясненіе, какими путями передавалась данная пословица, какія измѣненія претерпѣвала она на пути передачи и кто былъ послѣднимъ на этомъ пути, отъ кого непосредственно получили мы данную пословицу. Кое-гдѣ, правда, авторъ пытается дать отвѣтъ на подобные вопросы; но возможно ли это при полномъ пренебреженіи тѣмъ богатымъ матеріаломъ, который частью хранится въ старой литературѣ еще не вышедшей изъ рукописныхъ собраній, частью—уже напечатанной въ недавно появившихся трудахъ, о которыхъ ниже идетъ рѣчь. Старая русская пословица, какъ извѣстно—дошла до насъ почти въ самыхъ древнихъ памятникахъ нашей литературы: въ Начальной Лѣтописи, въ Словѣ о полку Игоревѣ, въ Моленіи Даніила Заточника. Пословица — выраженіе сравнительно новое и первоначально для обозначенія этого вида произведеній въ старой литературѣ употреблялось слово „притча“. Еще при Максимѣ Грекѣ, въ XV—XVI в. слово „пословица“ соотвѣтствовало нашему—„выраженіе“, или чему либо въ этомъ родѣ. „Смущаются о мнѣ нѣцыи *пословицею сею*: Господи, прибѣжище былъ еси намъ“, пишетъ св.

Максимъ Грекъ въ толкованіи на псаломъ ѳп, обращаясь къ нѣкоему Григорію, въ отвѣтъ на „оглаголаніе тверского епископа“ (должно быть Акакія) Синод. библ. рукоп. № 191 (по Горск. и Невостр.) л. 164 об.; тоже, но нѣсколько въ иной формѣ читаемъ въ спискѣ Троице-Сергіевой Лавры: „слышалъ есми стороною, что господарь нашъ владыка тверской смущается о мнѣ *пословицею сею*...“

Когда въ русскомъ языкѣ слово „пословица“ пріобрѣтаетъ характеръ термина для извѣстнаго рода произведеній? Самый этотъ вопросъ требуетъ пока разъясненій. Но едва-ли мы ошибемся, если скажемъ, что такое пріуроченіе этого значенія совершилось уже въ концѣ XVII—началѣ XVIII в., не ранѣе, а можетъ быть и позже.

Что до отношенія современной русской пословицы къ древней и классической по отношенію къ содержанію, то этого же вопроса касается и г. Сумцовъ въ названной выше статьѣ... Первая часть ея— мало интересная, дающая лишь общія соображенія, основанныя на статьѣ г. Тимошенка въ *Русскомъ Филологическомъ Вѣстникѣ* 1894—1895 г. „Византійскія пословицы и славянскія параллели къ нимъ“, насъ не занимаетъ. Гораздо болѣе интересна вторая половина статьи (съ стр. 7-й), гдѣ авторъ пытается собрать изъ старой малорусской литературы оригиналы, къ коимъ можно возвести отчасти и современную пословицу. Не мало пословичныхъ выраженій находится въ „Рѣчи Ивана Мелешки“ (см. *Кіевская Старина* 1894 г.), въ сочиненіяхъ Іоанна Вишенскаго (о немъ см. брошюру проф. Сумцова). Полемика разгорѣвшаяся между католиками и православными въ XVII в. нерѣдко уснащалась пословицами—ихъ читаемъ въ „Obronie“ Смотрицкаго 1621 г., въ „Examenie obrony“ 1621, въ Elenchu pism uszczypliwych“ 1622, въ „Перестрогѣ“, „Апокрисисѣ“ Христофора Филалета 1597 г. и др. болѣе позднихъ памятникахъ южнорусской литературы.

Далѣе проф. Сумцовъ приводитъ рядъ пословицъ выбранныхъ имъ изъ сочиненій Лазаря Барановича (70-е годы XVII в.) и этимъ заканчиваетъ свою статью.

Въ дополненіе къ даннымъ проф. Сумцова добавимъ слѣдующее. У Лазаря Барановича, при его наклонности облекать мысль въ форму сжатаго двустишія, заключающаго весь смыслъ стихотворенія или цѣлаго разсужденія (см. напримѣръ въ его Lutnie Apollinowej 1671 г., въ книгахъ: Żywoty Świętych 1670, Nowa Miara starey wiary 1676 и 1679 и другихъ)—мы встрѣчаемъ много пословичныхъ выраженій;

порою же онъ употребляетъ и народныя пословицы. Такъ, въ соч. Nowa Miara на 4-й ненумерованной страницѣ „Przydatka“ Л. Барановичъ, говоря о тѣхъ, кто возвеличиваетъ св. Петра, умаляя значеніе св. ап. Іоанна (=считаетъ римскую церковь выше восточной) — „Takiego śmiałka potka y pałka“. Въ книгѣ W wieniec Bożey Matki S.S. O.O. kwiatki читаемъ: „Czemu nie szyty bility—zawtra Welik deń (=Narodzenie Pańskie, стр. 46 2-й нумераціи).

Какъ бы въ дополненіе къ этому списку польско-малорусскихъ пословицъ — и къ тому, что напечатано Брюкнеромъ въ Wisle 1896. t. X, zesz. 3. str. 600 — 619, М. В. Довнаръ-Запольскій въ своемъ сообщеніи далъ значительное количество польскихъ пословицъ [1]), могущихъ намъ объяснить происхожденіе многихъ малорусскихъ. Что до происхожденія нѣкоторыхъ этихъ великорусскихъ пословицъ, которыхъ нельзя возводить прямо къ византійскимъ оригиналамъ — то на ихъ происхожденіе можетъ быть хоть отчасти пролитъ свѣтъ изученіемъ старыхъ „Апоѳтегматъ“ и „Фацецій“, въ различныхъ передѣлкахъ обошедшихъ всѣ европейскія литературы. Соотвѣтственно измѣненію разказа. могла мѣняться и вытекающая изъ него морализація, и такимъ образомъ пословица, являющаяся сжатымъ выраженіемъ послѣдней, также могла претерпѣвать соотвѣтственныя измѣненія.

Проф. Сумцовъ на стр. 8-й своей статьи лишь вскользь упоминаетъ о Фацеціяхъ, какъ объ источникѣ пословицъ, заимствованныхъ русскими—южными и сѣверными—у поляковъ; весьма возможно, что въ нѣкоторыхъ случаяхъ заимствованія могло и не быть: было лишь случайное совпаденіе, но тѣмъ не менѣе мы не можемъ обойти факта, имѣющаго на нашъ взглядъ немалое значеніе въ исторіи русской пословицы.

Обратимся къ Фацеціямъ. „Facecye Polskie“ 1624 г. [2])—если только вѣренъ годъ изданія — дали г. Сумцову только одну пословицу, но ихъ гораздо больше. Вотъ онѣ. Цитирую по экземплярамъ С.-Пб. Публичной библіотеки и Московской Типографской — оба неполные и другъ друга отчасти дополняютъ. Каждый разказъ (facecya) заклю-

---

[1]) Къ сожалѣнію г. Довнаръ-Запольскій не указалъ, какія изъ пословицъ живутъ и теперь—хотя бы справившись по извѣстному монументальному труду Adalberga „Księga przysłów“, а равно не сообщилъ, чьею рукописью онъ пользовался.

[2]) Ими пользовался, равно какъ и Lutnią Барановича Адальбергъ: Ks. Przysłów polskich 1894 года.

чается двустишіемъ, но мы выписываемъ лишь тѣ, въ которыхъ есть намекъ на пословичное ихъ употребленіе.

С.-Пб. Публ. библ.:

№ 15. Przeto ieden dobrze radzi: „Miey się na pieczy, mow o swey rzeczy".

№ 58. „Kto sobie nie woli—tego głowa boli";
Jabym tak rzekł:
„Bądź sobie wprzod dobry—potym komu szczodry".

Моск. Типогр.:

№ 1. Dobrze napisał ieden:
Pijany człowiek co czyni,
We wszem podobien do swini.

№ 4. Dawna pszypowieść. Złemu nigdy nie wierz, do tego
Na tym handlu traci,
Kto się z dyabłem zbraci.

№ 5. *Pospolicie* mowią: Nie z kożdego żaka ksiądź, bo prawda:
Nie karmią łyszką nauk w Krakowie
Kto tam ma dziatki snadno się dowie.

№ 14. „Non omni spiritu credas"—*a polacy zaś powiedaią*—
—„Przypatrz się mowie, gdyć co kto powie".

Кромѣ того отмѣтимъ еще нѣсколько выраженій пословичнаго склада въ тѣхъ же фацеціяхъ.

№ 5. Leczą czasem i błaznowie, a nie tylko doktorowie.
№ 6. Zawsze do zdrowia dobrego, trzeba serca wesołego.
№ 8. Nie bywa tam chacha, kto padnie na stracha.
№ 9. Do sieci wpadnie, kto z błaznem kradnie.
№ 11. Iuż temu biéda, kto prosi żyda.
№ 13. Ze złym gościem rada—zła bywa bie siada.
№ 15. Żak szkolny—iak wilk głodny.
№ 17. Czasem z przygody trafisz na gody.
№ 18. Snadno o przyczynę uderzyć chudzinę.
№ 22. Na niecnocie każdy traci, bowiem się złe zadwsze płaci.
№ 27. Zły tam kiermasz bywa, gdzie żona swarliwa.
№ 28. Dla marnego złota dziurawieie cnota.
№ 30. Niezbyty gość — biedy z nim dość (=незванный гость хуже татарина).
№ 36. Przysięgać snadnie temu co kradnie.
№ 38. Nie gniewaу pana—stracisz barana.

№ 41. Dawne to są obyczaie: zdrada zdradą się oddaie.
№ 44. Często się to przyda—sam się głupi wyda.
№ 48. Nie patrz na to, że płaszcz ubogi: może tam być rozum drogi (ср. по одежкѣ встрѣчаютъ).
№ 59. Nie iaday pierno, piy wino mierno.
№ 72. Bies tam nie dowiedzie, gdzie baba doiedzie (= гдѣ чортъ не сможетъ—бабу пошлетъ).
№ 82. Drogie imenie—dobre ćwiczenie (=ученье свѣтъ...).
№ 83. Jano się kto z kim obchodzi — wzaiem mu się to nagrodzi (=какъ аукнется, такъ и откликнется).
№ 106. Jako ogień bywa z wodą, tak staremu z żoną młodą.
№ 113. Utrata wieczna niewiasta wszeteczna.
№ 121. Kto na kogo sidło pokrywa — sam czasem w nim odpoczywa (=не рой другому яму, самъ попадешь).
№ 137. Nie potrzeba rady niewieście do zdrady.
№ 138. Nie czukay złota kędy iest cnota.

Ограничимся пока хотя этими примѣрами. Въ числѣ пословицъ, напечатанныхъ М. В. Довнаромъ-Запольскимъ по рукописи XVIII в. мы встрѣчаемъ нѣсколько, напримѣръ №№ 29, 38, 42, 43, 92, 107, 111, 115, 147—которыя по своему построенію, риемѣ и складу всецѣло соотвѣтствуютъ приведеннымъ нами: № 29: Brzuch tłusty łeb ma pusty; № 92: Wie mów hup, aż przeskoczysz (ср. Апоөегмата). Въ концѣ XVII и за симъ въ XVIII вѣкѣ были сдѣланы переводы этихъ фацецій, при чемъ сохранена таже форма разказа: послѣ изложенія какого-нибудь забавнаго анекдота слѣдуетъ, какъ бы вытекающее изъ него нравоученіе, общая мысль, которую можно вывести изъ даннаго случая. Въ русскомъ переводѣ (цитирую по рукописи С.-Петербургской Императорской Публичной библіотеки Q XVII № 12), который представляетъ не сплошной переводъ, а лишь выборку изъ польскихъ фацецій—находимъ переводъ нѣкоторыхъ пословицъ почти послѣ каждаго разказа, напримѣръ

№ 19. (л. 14) „поелику і како кто с кѣмъ ся объходитъ взаемно се оному наградитъ“,

что является буквальнымъ переводомъ выше цитированнаго № 83 польскихъ фацецій.

№ 34. (л. 23 об.) Тамо не бываетъ ха ха:

Кто дойдетъ до великаго страха—ср. выше польск. № 8.

№ 46. (л. 33) Обычно сему быти всегда чимъ заемлють;
Симъ и возвращаютъ—ср. польск. № 83.

№ 47. (л. 34) Ни кто же коли приобрѣтаетъ;
Иже з дияволомъ торгъ свой слагаетъ—соотвѣтствуетъ польск. № 4.

№ 50. (л. 36) ...Бѣдникъ той і в кую ни обратится страну кто имѣетъ злую і язычную жену—ср. польск. № 27.

№ 60. (л. 41 об.) Не потребуетъ рады
Жена до здрады—буквально польск. № 137.

№ 62. (л. 42 об.) Не ищи много злата;
Но аще гдѣ великая цнота—польск. № 138.

№ 64. (л. 44 об.) ...Ни дѣмонъ сего разумѣетъ,
Что женьская плоть умѣетъ—польск. № 72.

№ 14. (л. 10 об.) Не гнѣвай пана,
Потеряешь барана—польск. № 38.

Послѣдній примѣръ показываетъ намъ, что порой пословицы—двустишія переводились буквально и точно; нѣкоторые изъ указанныхъ выше—что переводъ дѣлался лишь приблизительно; что до третьихъ—то тутъ прямо попадаются невѣрные переводы, напримѣръ. Facecye polskie № 100. Na Gardego:...

Dworzanin gardy.
Gerst między smardy—

передано въ русскомъ переводѣ такъ:

Дворанинъ гордый;
Смердъ голодный;—(№ 2, л. 3).

Такая манера снабжать коротенькими выводами въ формѣ пословицъ, принесенная къ намъ съ Запада [1]), привилась: въ XVIII вѣкѣ въ стихотворномъ переводѣ шутливыхъ повѣстей или жартъ читаемъ также рядъ такихъ же пословичныхъ или поговорочныхъ выраженій, напримѣръ (цитирую по сборнику такихъ жартъ, рукопись Императорской Публичной библіотеки Q XIV, № 133, XVIII вѣка).

Послѣ разказа о господинѣ и мужикѣ, читаемъ выводъ—

№ 3 (л. 2 об.) Не сообщайся съ рабой,
Не сравняешь съ собой—

---

[1]) Ср. средневѣковые и относящіеся къ эпохѣ Возрожденія сборники вродѣ Wendunmuth'а и проч.

—выводъ который представляетъ собою уже значительное удаленіе отъ частнаго случая, разказаннаго раньше.

№ 4 (л. 3 об.) Кто себя не охраняетъ
Тотъ явно себя теряетъ.
№ 7 (л. 5 об.) Смрадъ бываетъ не изъ тучи,
Но изъ навозной кучи.
№ 13 (л. 9 об.) Говоритца пословица неложно
Природы переменить не можно.
№ 17 (л. 11 об.) Когда тонемъ топоръ сулимъ,
А вытащатъ—топорища не дадимъ.
№ 20 (л. 14 об.) Кто злую привычку имеетъ,
Чтобъ отъ тово отстать не разумеетъ.
№ 21 (л. 14 об.) На што старому женитца
Лутче богу молитца.

Что до другихъ разказовъ этого сборника, то они заключаются также двустишіями, но уже не имѣющими характера пословицъ, а относящимися лишь къ данному разказу въ самомъ тѣсномъ смыслѣ.

Въ судьбѣ рукописныхъ сборниковъ XVIII вѣка мы можемъ подмѣтить слѣдующее явленіе: содержаніе ихъ, традиціонное, привычное народнымъ массамъ, постепенно переходитъ въ печать, въ такъ называемую лубочную литературу. Вмѣстѣ съ лицевыми житіями, чудесами, появляются и забавные листы съ „притчами"—и здѣсь то мы встрѣчаемся съ жартами и фацеціями, а равно и съ тѣми пословичными выраженіями, которыя являются ихъ моралью, выводомъ. Этимъ то путемъ въ XVIII столѣтіи и переходили въ массы пословицы, порою заимствованныя, главнымъ образомъ, какъ мы видѣли изъ литературы польской и южно-русской, бывшей связующимъ звеномъ между литературой европейской и московской.

Примѣрами могутъ служить хотя бы тѣ данныя, которыя находимъ въ трудѣ Д. А. Ровинскаго (Русскія народныя картинки, 1881). Здѣсь находимъ, напримѣръ, картинку о подъячемъ и смерти, извѣстную уже въ началѣ XVIII в. (позже 2-е изд. 1830—1840-хъ г.); текстъ ея; „Змея хоть умираетъ, а зелья всё хватаетъ. Пословица есть у людей: скажу въ примѣръ и сказку к ней"...—слѣдуетъ разказъ о подъячемъ-взяточникѣ, при видѣ смерти безсознательно протягивающемъ къ ней руку за взяткой,—и завершается повтореніемъ сюжета, основной мысли: „зъбылась пословица: змея хоть умираетъ а зелья всё хватаетъ" (Ров. I, № 216, стр. 447).

Тамъ же читаемъ фацецію: мужъ въ наказаніе привязываетъ глупой женѣ на спину кошку, которая впивается въ нее, когда мужъ начинаетъ стегать кнутомъ. На просьбу жены снять кошку, мужъ отвѣчаетъ: „Глупая, кошку за блудни бьютъ. А жене глупой потачки не даютъ (Ров. I, № 154, стр. 381, половины XVIII в.)—сравнимъ съ этой пословицей польскую: „pieska bio a lewku nawieszczky daią“ (по ркп. 1726 г. Имп. Публ. библ. Разнояз. Q. XVII, 260) или современную—„кошку бьютъ, а невѣсткѣ—намѣстку даютъ“ (Новгор. запис. мною 1893 г.).

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ въ лубочной картинкѣ мы имѣемъ лишь иллюстрацію извѣстной пословицы; такова у Ровинскаго № 132 (I, стр. 354) тоже половины XVIII в., старая пословица: „седина в бороду—бесъ в ребро“.

Обратимся теперь еще къ одному памятнику переводной литературы XVII вѣка, имѣвшему большую извѣстность; переводъ его (правда въ иной редакціи, чѣмъ въ рукописяхъ) находимъ уже напечатаннымъ при Петрѣ Великомъ и выдерживающимъ втеченіи XVIII вѣка нѣсколько изданій.

Это—„Апоѳтегмата“, то-есть изреченія знаменитыхъ людей и мудрецовъ съ краткими анекдотическими подробностями ихъ жизни и изложеніемъ ихъ философскаго ученія, или просто житейскихъ правилъ, преподанныхъ ими.

И въ переводѣ „Апоѳтегматъ“—найдемъ немало пословицъ. Приводя случаи изъ жизни мудрецовъ и великихъ людей древней Греціи и Рима, авторъ сообщалъ и ихъ наиболѣе важныя изреченія. Переводчики и польскій, и русскій, передавая латинскія пословицы и поговорки, прибавляли со своей стороны свои, еще болѣе поясняющія смыслъ даннаго мѣста. Вотъ что удалось намъ найти въ рукописи „Апоѳтегматъ“ Публичной Библіотеки Q. XV, № 15 (=Толст. II, 92), писанной полууставомъ конца XVII — начала XVIII в. и озаглавленной: „Ногетма“ (Сходный сборникъ съ массой полонизмовъ—Публ. Библ. Q. XV, № 12=Толст. II, 64).

л. 13 не к селу ни к городу (на полѣ глосса: „не благостройно“).
л. 43 ...а *поляне*: не г҃ли гой, гой, даже прескочиши.
л. 44 об. послѣ разсужденія о томъ, что старость безъ знанія—ничто, читаемъ: ...откуду уросло слово: не пытай стараго, токмо бывалаго.
л. 52 об. ...слово, егда изуздается, нельзя поправити.
„ тѣмъ же (яко г҃лютъ лучши перекусивъ г҃лати;—сравнимъ

извѣстное: „слово не воробей, вылетитъ—не поймаешь“, и „спорить надо поѣвши“ (объ упрямомъ и несговорчивомъ).

л. 54 Терентіи (Terentius) глетъ: „безъ хлѣба и вина любовь студена“.

л. 66 об. кто грозитъ, той оберегаетъ.

л. 89 ... глютъ поляне: „дано кокошу шестокъ, а онъ башни хощетъ“, ср. „всякъ сверчокъ знай свой шестокъ“.

л. 94 об. Александръ Великій говоритъ: „едина слеза матерня многи грамоты сострѣти можетъ“.

л. 95 ...добри глютъ поляне: „не клади перста межъ двери“.

л. 113 об. Древле глютъ: „во время брани молчатъ уставы“ (=inter arma silent leges).

Часть приведенныхъ здѣсь пословичныхъ выраженій отличается именно тѣми основными чертами того рода творчества, который мы называемъ пословицей: въ однихъ мы имѣемъ образъ—это по терминологіи г. Ляцкаго поэтическая пословица (стр. 2), въ другихъ лишь прозаическое сужденіе при отсутствіи образа. Но всѣ они—что самое главное—являются какъ бы краткимъ резюме, завершающимъ разказъ, каждое позади себя предполагаетъ какой либо разказъ, случая изъ жизни, конечнымъ пунктомъ котораго оно и является. И здѣсь—„изъ конкретнаго жизненнаго случая возникаетъ мѣткое выраженіе, являясь въ оболочкѣ разсказа, характеризующаго время, мѣсто и дѣйствующія лица событія. Затѣмъ конкретный случай забывается, разсказъ становится ненужнымъ и отпадаетъ, и выраженіе въ силу своей изобразительности, мѣткости или звучности западающее въ память и примѣняемое къ цѣлому ряду другихъ конкретныхъ случаевъ, становится пословицей и начинаетъ свою самостоятельную жизнь“ (*Е. Ляцкій.* Нѣсколько замѣчаній... стр. 7)—этотъ то „процессъ сжиманія разказа въ пословицу“ по выраженію *А. Потебни* (Изъ лекцій по теоріи словесности, стр. 96) замѣчается нами въ образованіи выписаннаго ряда пословичныхъ выраженій, взятыхъ изъ старой польской и русской анекдотической литературы.

Въ исторіи пословицы, ея образованія и распространенія имѣетъ большое значеніе тотъ путь, какой она прошла. Мы знаемъ, что источникомъ многихъ русскихъ пословицъ послужили изреченія мудрецовъ классической древности: но въ какой формѣ и откуда проникли они къ намъ? Часть—дала намъ *Пчела* (см. изд. Семенова въ

Сборн. 2 отд. Имп. Акад. Наукъ, т. 54), часть—проникла изъ позднихъ переводовъ съ польскаго и латинскаго—уже въ XVII и XVIII в.

Вліяніе Пчелы было какъ непосредственное, такъ и чрезъ сборники, заключающіе въ себѣ рядъ выписокъ изъ Пчелы, а равно и изъ иныхъ источниковъ. Къ числу подобныхъ сборниковъ, какъ намъ кажется, можно отнести и позднюю рукопись Имп. Публ. библ. O. I, № 427, гдѣ (л. 141) подъ заглавіемъ „Книга Изморагдъ“ (нач.: „иже бо кто не повнитъ откуду что взято доброе, подобенъ есть псу“...)— сочиненіе не имѣющіе ничего общаго съ извѣстнымъ древне-русскимъ сборникомъ, носящимъ то же названіе. Здѣсь читаемъ: „лутче пьяна мудра слышати, нежели трезва безумна“ л. 147. (Ср. „пьянъ да уменъ—два угодья въ немъ“ и т. п.) и цѣлый рядъ выраженій, сходныхъ съ „Моленіемъ Даніила Заточника“.

Но не было ли еще какихъ нибудь путей, какими проникали на Русь и входили въ оборотъ народной рѣчи (кромѣ устной традиціи) пословицы изъ переводныхъ польскихъ повѣстей? Тѣ же сборники XVII — XVIII дадутъ намъ отвѣтъ. Укажемъ хотя бы на сборникъ Имп. Публ. библ. Q. XVII, № 220, относящійся къ половинѣ XVII вѣка, написанный несомнѣнно южно-руссомъ. Здѣсь на об. л. 2 — л. 10 вперемежку съ коротенькими виршами находимъ и достаточное количество пословичныхъ выраженій и народныхъ пословицъ, напримѣръ: „На лакомого. Досталесь маетности, маешь надеръ (слишкомъ) всего; трудно ся маешъ оухоронить припадку злого“.

„Оу бѣдахъ терпѣти треба на свѣтѣ конечне,
„На тамтомъ свѣтѣ бы не терпѣти вѣчне“

или:

„Зъ потомъ робота, коли при ней цнота, безъ ключа въ небо намъ отворяетъ ворота“.
„Не будетъ, якъ свѣтъ свѣтомъ, русинъ полякови братомъ“ (очевидно польскаго происхожденія: риѳмуютъ światem—bratem)
„Русине, и ляху и влоху, быть тобѣ треба въ проху“.
„Узду на коня и удила дано, рядить (rządzić) розумомъ людемъ приказано“.
„Русине и ляху, варуйтеся грѣху“.
„Не могу грѣховъ покимъ живъ оплакать, а неба трудно смѣхомъ ся доскакать“.
...„Грѣхъ есть болото (błoto), цнота—злото“.
„Без господара домъ плаче, при господарѣ заскаче“.

„Хоть (слѣд. читать хортъ — гончая собака) на заяца, а чортъ на человѣка годитъ: коли богъ з человѣкомъ, нѣчого ему незашкодитъ".

„Осень, листопада—людемъ бѣда" (biada)

„Гды дощъ у осени—хлопъ робить ся лени"

„Не помогутъ намъ нашѣ маетности, гды Христосъ почне карати за нашѣ злости".

„Згодою речь ся посполитая множитъ, а за незгодою гинетъ (=concordia res parvae crescunt.....)

„Кождому умерти придется человѣку; бы жилъ найбольше—не переживетъ вѣку".

Малоруссамъ обязаны своимъ существованіемъ многіе сборники, подобные тому, изъ котораго мы выписали только что рядъ примѣровъ. Разсмотрѣніе, болѣе детальное и внимательное, можетъ намъ показать пути переноса многихъ пословицъ на великорусскую почву и едва-ли мы ошибемся, если скажемъ, что въ исторіи развитія русской пословицы во многихъ случаяхъ имѣло мѣсто тоже явленіе. что и при образованіи духовныхъ стиховъ, въ возникновеніи и развитіи которыхъ виршевая поэзія XVII вѣка сыграла значительную роль (напримѣръ, таковы духовные стихи о Борисѣ и Глѣбѣ или извѣстный стихъ объ Алексѣѣ Божьемъ человѣкѣ, имѣющій своимъ прототипомъ вирши въ „Аѳологіонѣ", изданномъ въ Москвѣ 1660 г. Арсеніемъ Грекомъ (ср. *Тихонравовъ*, Собраніе сочиненій, Москва. 1898, т. II, 5).

Намъ кажется умѣстнымъ обратить здѣсь вниманіе и на многочисленные сборники вопросо-отвѣтовъ, давшихъ начало многимъ загадкамъ, а порою, возможно, и пословицамъ. Такіе вопросо-отвѣты принадлежатъ, или приписываются многимъ отцамъ и учителямъ церкви, напримѣръ св. Епифанію (ркп. Толст. III, 70, л. 414), св. Аѳанасію Александрійскому (Толст. II, 254, л. 320), Анастасію Синаиту (тамъ же, л. 322; ркп. XVI в.), Никитѣ Ираклійскому (Толст. II, 254, л. 387) и цѣлому ряду другихъ извѣстныхъ, а равно и анонимныхъ авторовъ, напр. Толст. II, 140, л. 958—963, II, 442, л. 376, Погод. 1606, л. 83—92, Собр. Вяземскаго: F, IX, л. 135, 141; Q. CCXLVI посл. страницы и CCLXXVIII; O. IX и 166 и др.

Указанія эти совершенно случайны: всякій, хоть сколько нибудь занимавшійся древне-русской рукописной литературой, часто наталкивался на подобныя произведенія, бывшія весьма распространен-

ными и любимыми въ нашей старинной литературѣ. Здѣсь, вѣроятно, могли получить начало тѣ пословицы, которыя отличаются, такъ сказать, отвлеченнымъ характеромъ.

Что до двучленной формы и „изобразительныхъ средствъ“ русской пословицы (см. *Ляцкій* op. cit. стр. 17 и слѣд.), то двучленность и риѳму мы встрѣчаемъ въ наиболѣе популярныхъ произведеніяхъ старой проповѣднической переводной литературы; такъ въ Словѣ Іоанна Златоустаго „о гордости“ читаемъ: „ка̀къ са́дь не ѡтереблё ѿ хвороста не можеть рѡсти, та́кь и́ ч҃лкь грѣ́дый не может са с҃пти“. Измарагдъ XV в. Кіево-Михайловскаго монастыря № 1646 (по Петрову 448) л. 4.

Двучленная форма, въ нѣсколько иномъ, правда, видѣ наблюдается въ пословицахъ типа: „съ сильнымъ не борись—съ богатымъ не тяжись (resp. не вяжись, не судись)—ср. ея прототипъ въ книгѣ Премудрости Іисуса С. Сирахова гл. VIII, 1: „не бранисѧ ч҃лкѡ̑ силны̑. боисѧ́ абы̑ ѐси не оупаль в рѫцѣ ѐго̀. не свари́сѧ̀ с моужё богаты̑. а̀бы не накоупиль на те́бе сѫ́доу“. по ркп. Имп. Публ. Библ. XV в. F. I, № 4, л. 109 об.

Классическія вліянія могли идти какъ со стороны древне-русской Пчелы и однородныхъ сборниковъ, такъ и чрезъ переводы южноруссовъ, заимствовавшихъ непосредственно изъ классическихъ (латинскихъ) авторовъ, а равно изъ польскихъ переводовъ и обработокъ. Такъ, въ рукописи того же, Кіево-Михайловскаго монастыря № 1748 (526) л. 42—70 читаемъ выписки изъ Марціала;—о Марціалѣ же читаемъ въ „Źwierzyńcu“ Reja z Nagłowić 1562 г. (стр. 259, wyd. r. 1895, Bibl. pisarzów polskich).

Суммируя все сказанное, позволяемъ себѣ сдѣлать нѣсколько выводовъ. Прежде всего—изученіе пословицъ должно быть историческимъ. Результатомъ такого изученія явится возможность: 1) выдѣленія изъ массы подлежащаго анализу матеріала—не народныхъ, а литературныхъ пословицъ; 2) изучая пословицу, мы будемъ въ состояніи возсоздать, хотя бы пока въ самыхъ общихъ чертахъ, исторію ея эволюціи, чего нельзя, какъ намъ кажется, сдѣлать только на основаніи чисто апріорныхъ соображеній. Методъ такого изученія требуетъ обстоятельнаго ознакомленія не только съ древней классической и византійской пословичной литературой, а съ цѣлымъ рядомъ тѣхъ послѣдовательныхъ литературныхъ ступеней, по которымъ подвигалась и передавалась къ намъ пословица, главнѣйше — литературы пословицъ польскихъ, сохранившихся какъ въ живомъ говорѣ, такъ и въ памятникахъ старой пись-

менности. Эти послѣдніе помогутъ намъ установить пути традиціи пословицъ и породившихъ ихъ—разсказовъ. Наряду съ этимъ имѣютъ значеніе работы по изслѣдованію формальной стороны пословицъ, въ родѣ статьи г. Ляцкаго; но всестороннее изученіе и теорія пословицы возможна при изслѣдованіи ея историческихъ основъ и отношеній, связывающихъ ее съ ея источниками.

ПРИЛОЖЕНІЕ.

Въ дополненіе къ высказаннымъ нами замѣчаніямъ считаемъ небезполезнымъ сообщить ниже, какъ матеріалъ для исторіи и передачи пословицъ, нѣсколько данныхъ почерпнутыхъ изъ рукописнаго сборника Императорской Публичной библіотеки, поступившаго туда недавно изъ собранія покойнаго академика Ѳ. И. Буслаева. Сборникъ этотъ составленъ изъ отдѣльныхъ рукописей съ начала XVIII — и кончая XIX вѣкомъ. Содержаніе его крайне пестро: это одна изъ многочисленныхъ тетрадокъ, вращавшихся въ средѣ мелкаго дворянства, приказнаго и военнаго люда; изученіе такихъ сборниковъ имѣетъ ту цѣну, что показываетъ уровень литературныхъ интересовъ и вкусовъ средняго слоя русскаго общества прошлаго вѣка. Подробно описанъ сборникъ И. А. Бычковымъ (Отчетъ о состояніи Императорской Публичной библіотеки за 1893 г. Описаніе Бусл. Собранія, № 97); здѣсь отмѣтимъ лишь то, что кажется интереснымъ для характеристики среды, въ которой найденъ сборникъ польскихъ пословицъ. На лл. 24—27 и 32—читаемъ апокрифическія молитвы; л. 35.—Сонъ Богородицы; л. 38 об. Свитокъ іерусалимскій; л. 42 об.—о 12-ти пятницахъ; л. 44 об. Стихъ объ Адамѣ и Евѣ; л. 46—58 рядъ заговоровъ. За симъ слѣдуетъ сборничекъ на иной бумагѣ и съ своей нумераціей листовъ, (съ лл. 58—134) на 76-ти листахъ, заключающій въ себѣ польско-латино-русскія упражненія: стихи, прозу, примѣры рѣчей и наконецъ на л. 43—66 пословицы, „Adagia“ 1726 г., написанныя въ два столбца. Онѣ расположены въ алфавитномъ порядкѣ; послѣ одной или нѣсколькихъ, сходныхъ по смыслу, польскихъ пословицъ слѣдуютъ сходныя по мысли, а подъ часъ и по формѣ латинскія пословицы или краткія толкованія — также на латинскомъ языкѣ.

Сборникъ этотъ повидимому аналогиченъ съ тѣмъ, изъ коего извлекъ пословицы и г. Довнаръ-Запольскій: онъ даже начинается тою же поговоркою: А czarno? — czarno!...“ Разница въ томъ, что здѣсь число пословицъ больше, чѣмъ въ сборникѣ Довнара-Запольскаго; кромѣ того, въ Буслаевскомъ сборникѣ есть пословицы, которыхъ у Довнара-Запольскаго не находимъ, и на оборотъ. Сборникъ Буслаева однако не полонъ: между лл. 117 — 118 очевидный пропускъ 2-хъ или 3-хъ листковъ: на л. 117 пословицы на *l*, на 118—слѣдуютъ сразу на *r*. Вслѣдъ за пословицами и другими статьями польсколатино-русскаго сборничка на л. 157 апокрифическая повѣсть объ Агапіи, ходившемъ въ рай; л. 164—о царѣ Агеѣ пострадавшемъ за гордость (изъ Римскихъ Дѣяній, разказъ о цесарѣ Евиніанѣ); л. 173 об. пѣснь на Рождество Хр., л. 170—поученія объ излюбленной русской брани и др.

Обратимся къ содержанію пословицъ названнаго сборника. Какъ сказано, онъ имѣетъ общія пословицы съ сборникомъ Чарныша, опубликованнымъ г. Довнаромъ-Запольскимъ; таковыхъ оказывается 63. Что до отношенія этого сборника къ другимъ, дошедшимъ до насъ какъ въ печатномъ, такъ и въ рукописномъ видѣ, — то ближе всего онъ стоитъ къ сборнику *Knapskiego Gregorza*, вышедшему въ Краковѣ въ 1632 году подъ заглавіемъ Thesauri polono-latino-graeci Gregorii Cnapii e Societate Iesu, Tomus tertius, Continens *Adagia* Polonica selecta et sententias morales ac dicteria faceta honesta latine et graece reddita... Кромѣ того—пословицы нашего сборника имѣютъ параллели въ разныхъ памятникахъ XVI — XVII вѣка, цитируемыхъ, между прочимъ, Адальбергомъ въ его „Księdze Przysłów“ (Warszawa 1894).

Изъ сравненія (см. подстрочныя примѣчанія въ текстѣ издаваемыхъ ниже пословицъ) убѣждаемся, что составитель сборника пользовался если не только преданіемъ, то и другими сборниками, кромѣ указанныхъ выше „Adagia“ Knapskiego.

Изъ всего числа пословицъ только нѣкоторыя могутъ быть признаны малорусскими, въ другихъ читаемъ малоруссизмы лишь въ отдѣльныхъ словахъ. Въ этомъ отношеніи сборникъ Чарныша даетъ менѣе случаевъ — вѣроятно вслѣдствіе его незначительнаго объема; отмѣчаю лишь не указанное Довнаромъ-Запольскимъ: drew 71, gory (горитъ) 87, kurce 135.

Въ Буслаевскомъ сборникѣ число малоруссизмовъ значительнѣе (отмѣчаемъ малоруссизмы и въ формахъ и въ самомъ написаніи): do m*l*ina л. 110, ml*i*narzu л. 101, głuchiy л. 102, *dre*w 115, *w*grac

116 об., tam-*s*iam 102, *w*derzyc 117 об., ser*d*cu 108, 109, 113; ob*w*ali 110, *sy*rowe 102 об., *u*sc (вм. iść) 109 об., *le*taią 104, koni*u* (dat.) 110, *w* dwora 107 об., *u*n (вм. in) 114, niewy*lo*tay 115, ta*io*mnego 107 об., niezł*o*pano 115, kl*o*niano 106 об., *oksci*ło 115, *kszcz*ony 121 об., nie-*bie*sa 119, sw*o*wola 119 об., *czety*rech 120, weczer*a* 121 об., и др. изъ которыхъ, впрочемъ, многіе могутъ быть объяснены, какъ описки. Носовыя ставятся иногда не на мѣстѣ, напримѣръ: dzwonioną 106; часто замѣняются чистыми: bi*o* 102 об., kochai*o* 101 об., nieyd*o* 104 об., sie—passim; порою же замѣняются чистымъ + согл.: b*on*ky 102 об., skompy 105 об., 103 об., d*om*ba 102 об., gol*om*be 104 и др. и наоборотъ, напримѣръ: słącie (słońce) 103 об.; наклоненныя (pochylone) гласныя часто замѣняются простыми: sw*o*y 107 об., um*i* 105 об., zemb*u*w 111 об., k*ru*ci (krócej) 110 об., и т. п.; cz—чрезъ rz: skarżą 116 или чрезъ *c*—*c*y 101; ż — чрезъ z: do zadney 101 об., straznik 113 об., и т. п.

Кромѣ указанныхъ особенностей остановимся еще на двухъ пословицахъ: 1) „serdyt ta nie duż—nabiut to iemu*ż*—*apud rusticos* fertur“—пословица малорусская, внесенная переписчикомъ, или составителемъ сборника (л. 113). 2) Iak ryba bez wody, tak bez ciebie (te sine non vivo veluti piscis sine aqua) 114 об.,—обычное пѣсенное выраженіе „я изъ тобою якъ риба з водою“; оно читается въ одномъ изъ старыхъ памятниковъ бѣлорусскаго языка — въ переводѣ повѣсти о Тристанѣ и Изольдѣ XV вѣка: „а в тотъ часъ прышол ему лист ѡт красное Ижоты говоречы: пане, ꙗк рыба безъ воды не може быти жива, так ꙗ без тебе не могу жива быти“ (А. Веселовскій. Изъ исторіи романа и повѣсти II, прил. 127).

Остановимся еще на одной особенности написанія рукописи. Раздѣленія между словами порой совсѣмъ нѣтъ, порой оно совершенно фантастическое, напримѣръ: „Insze muszy dłagołą adrugie muy brzytwy niechcą“ л. 115 — и не даетъ смысла, получающагося лишь послѣ правильнаго дѣленія.

Сопоставляя всѣ данныя о рукописи, о текстѣ пословицъ и особенности языка и правописанія, а равно содержаніе нѣкоторыхъ пословицъ приходимъ къ заключенію: рукопись списана съ польскаго оригинала — порой весьма неразборчиваго: писецъ копировалъ, какъ случится, допуская безсмысленныя искаженія.

Писецъ внесъ въ свой списокъ малорусскія особенности, отмѣченныя выше, и, можетъ быть, также непослѣдовательность правописанія; ему вѣроятно принадлежатъ и дополненія — малорусскія

поговорки и пословицы. Самъ же онъ былъ повидимому (судя по составу сборника) — одинъ изъ питомцевъ южно-русскихъ школъ (можетъ быть Кіевской академіи).

Судя по мѣнѣ z и ż, c—cz оригиналъ былъ съ особенностями мазурскаго говора (если приведенныя выше формы: cy, zadńey и т. д.— не описки.

Списокъ издаваемый нами датированъ 1726 годомъ, но оригиналъ его, несомнѣнно, значительно старше. Пословицы, печатаемыя ниже издаются нами буква въ букву, безъ измѣненія орѳографіи подлинника. Латинскія пословицы и толкованія приводятся лишь тамъ, гдѣ они объясняютъ смыслъ пословицы, темный, или допускающій нѣсколько объясненій.

Пословицы расположены авторомъ сборника, или писцомъ такъ, что главныя стоятъ въ алфавитномъ порядкѣ, и къ нимъ примыкаютъ другія, второстепенныя, уже по общности смысла. Этотъ пріемъ сохраненъ нами и при изданіи.

Латинскія пословицы приводятся съ сохраненіемъ правописанія, раскрываются лишь сокращенія, очень многочисленныя въ латинскомъ текстѣ рукописи. Въ строку съ издаваемыми пословицами мы отмѣчаемъ стр. „Księgi Przysłów polskich“ Adalberga, если тамъ находится совпадающая пословица; если же наблюдается только сходство — отмѣчаемъ и это. Въ случаѣ, если данныя сборниковъ XVII вѣка: Кнапскаго, Рысиньскаго и др. исправляютъ невразумительное чтеніе, или отличаются чѣмъ либо отъ нашихъ — приводимъ пословицы изъ этихъ источниковъ подъ строкою. Уже изъ бѣглаго сличенія оказывается, что сборникъ Чарныша, изданный г. Довнаромъ-Запольскимъ, кое гдѣ находится въ большей связи съ сборникомъ Кнапскаго, чѣмъ издаваемый нами ниже.

Adagia 1726 года

по рукописи Бусл. собр, № 97 (=Публ. библ. Q XVII, № 260).

л. 101. A biało? biało. a czarno? czarno! (Д. З., 11; Ad. 19).

A tak? tak. a nie tak? nie tak.

A pamiętasz szwedsko? y owszy^{m}. Czy to podobna? y ieszczem się wtenczas y nie rodził.—Mlinarżu a są tu ryby? Są mosciwy panie. Cy podobno niemasz? ha skąd że by się wzięli. (Ad. 315).

Abo day, abo cie wydrże. (Д. З., 2) [1]).

[1]) Ср. Ad. 87: „Daj, aboć wydrę“, Rysiński, 1618 года.

Abo mow, abo prżestan.

Abo mi nie obiecay, kiedy nie daiesż.

A wszak że cie nie prosił; tot się spodziewał bys prżybył (Irrogatus hospes es).

Abo piy, abo idz precz; czegożes tu siadł; tu nie pacierże prawią; nabożęstwem smierdzisz. ||

л. 101 об. Abo szach abo met (Д. З., 3); na szczęscie; iak się trafi; ty, abo ia; żyć, abo umrżec.

Abo rogi na mnie widzą (Д. З., 125) (Asinus inter simias, lupus inter canes).

Aby ogonek położyc, wilczek prosi (Д. З., 5; Ad. 593) ież dozadney sąsądy.

Abył żes tam? a widziałes że sam? kazane powiadasz; nadymasz się iak ropucha; cudze bayki prowadzisz; sroka goscia powiada. (Ad. 518).

A mnie piskorż, a matyaszowi płotka (сходн. Ad. 291 — 292); nie po prawdzie kel by dzielo (?); swoia ręka mi loz osbię [1]); nie poniesi poza uszy; co z wąsa spadło, to mnię. ||

л. 102. Ani be, ani me (Ad. 16); ni pachni, ni smierdzi (Д. З., 100; Ad. 369, 552); ni to, ni owo; iedno drugiego się nie trżyma; ten o pawle, a ten o gawle (Ad. 383); głuchiy z czuynym rozmawia.

Ani tych ani owych; ani mnie tam, ani siam; dokąd sie powrocic mam, niewiem: nie nazad, nie naprżod.

Ani żak ani dworak (Д. З., 7: ani rak...; Ad. 649: żak); a ni do rady, ani do zwady (Д. З., 7; Ad. 646); ni motyl ni babka.

A prorokowi co (a malo nuntio mala proemia) (Д. З., 8; Ad. 437).

Apteka gnoykowi smierdzi. (Д. З., 9; Ad. 5).

A tobie skoma (Д. З., 10; Ad. 500); Ty tylko oczyma sżmulasż.

Aż do konca (usque ad koronidem, usque ad plaudite pueri).

B.

л. 102 об. Baba z woza — kołam lży (Д. З., 11; Ad. 6); ia z swoym nazad; siłowac nie będą, a prosic niechcą; czesc przedło-

---

[1]) Чит.: „Swoja ręka: milcz sobie (?)".

zywszy a szkody niema; chwala Bogu; y dawno bysmy temu radzi; kozami siana nie trawia.

Bonky strzelac (D. З., 15; Ad. 16); wrony po plocie liczyc; pod ciekem lezyc; malanke tluc; (Aves quaerere; volucres persequi; aquam cribro haurire).

Bac się trzeba a cinie, gdy wiatr domba wywinie (Д. З., 13: domba—опущено; Ad. 91); kiedy syrowe drżewo gorży, suche y owszem; niedzwiedziu kolce wprawuią, a pieska za ucho nie trudno ięc; pieska bio, a lewku nawieszczky daią; (сходн. Ad. 394).

Baranie, nie mąc wody (Д. З., 16; Ad. 12); kto co uczynił? chłopiec; drudze uczynky na ynego, iak na podwode, składamy (Agne ne turbes aqua[m]).

Będzie dobrże kiedy zle minie (Ad. 100); z swiatem się zle
л. 103. kączy y toczy; || Bog tylko nadzieia.

Będzie będzie, a niewiedził kiedy; czekac tatka do latka (сходн. Ad. 79); cyganske iutro nie pożyteczno.

Barzey boli od ięzyka, nieżeli o(d) miecża (Ad. 190); rana się zagoy, a słowo ni.

Będzie ky abo rozga w robocie (сходн. Ad. 205); nie wiem iak sie obeydziemy.

Barzey boli od podlego (Ad. 29); gorzy zal, gdy kamar, niżli bąk ukąsi.

л. 103. об. Bez nakładu zysku nie będzie; bez dolu grobla; nic nie wyleżysż leżąc.

Będzie wnet moy; wpadnie w sak tylo ze nie widac (ipse sibi recia nectit)...

Będzie też kiedy dobrże, albo lepey; zeydzie słącie y przed naszemi wroty. (Д. З., 20: „Bedzie y przed naszemi wrotmi kiedyś słąko"; Ad. 503).

Bez żadnego promotora y godney wda orze (?) nieskora; zkie[m] lepiey; z prożnim workiem na targu nic nie wskoras.

Bez ochoty nie spore roboty (Ad. 35); trudno tego wodzic, kto sam niechce chodzic; kto się leni robi, y mąka w ręce go kole [1]).

Bez pieniędzy do targu, bez soli do domu (Ad. 389); kożdy iarmark zły skompemu y ubogemu (Ad. 183).

[1]) Ср. Ad. 261: Leniwego i mąka w ręce kole.

л. 104. Za Bog || zapłac nic nie kupisz; brząknąc tu trzeba (Ad. 43). Bez pracy nie będa kołacze (Д. З., 21; Ad. |429); wilk przez posły nie tylę (Ad. 423): tyle, kto chce umiec, musi y cierpiec; pieczone golombe nie letaią (сходн. Ad. 151); chcąc iaię, albo orzech ziesc trzeba wyłuszczyc.

Biada tey kokoszy, na ktorey iastrzemba zaprawuia (Ad. 213, 252); ostatnia grochu przy drodze (сходн. Ad. 159); na starość abiecadla się uczyc; mędrzeysza iaia, iako kura (сходн. Ad. 178, 179); młodemu się starego smiac—ciezko cierpiec.

Bicz z piasku nie będzie (Д. З., 23; Ad. 19); iak sie pracuie, tak sie y ma (сходн. Ad. 430—431); po zasłudze kozdemu; czym kto targuie, tyem się karmi.

Bieży, iak szwiec z butamy; wychwycił się, iak z bicza; A rzesnoł, aż się zaskorzyło. ||

л. 104 об. Byty placze (Д. З., 24; Ad. 23); kogo boli sięka; komu sie zle dzieie, swoy wrzod grzeie.

By zaby na mnie [1]); w łyżcie wody radzi by mnie utopic (Ad. 579); kochaia go, iak sol w ocza.

Bog ci zapłac.

Bog dobrych, a nie złych słucha; psie głosy nieydo w niebo (сходн. Ad. 397).

Bog nie opusci, kto nań opusci.

Bog szczęscie rodzi; u niego wszystko w ręku.

Bog tak chciał, iak się Bogu podobało.

л. 105 Bog wszystko widzi; nie utay || się przed Bogem.

Boga wzyway, a ręce przykładay (Д. З., 25: ręki; Ad. 31—тоже).

Bogatstwo często przywodzi do złego (Ad. 26: ...powód).

Bogatstwo przybywa, a cnota ubywa (Ad. 27).

Bogatstwo a mądrosc ucieszne są (Ad. 27: są опущ.).

Bogaty a mądry y diabeł z nimi w [2]) niewskura.

Bogacz a swinia posmierci zwierzyna (Ad. 27) (dives mortuus, sus occisus multis commodi sunt).

Bogacz niewolnik (Ad. 27); wielke państwo—wielka y niewola (Ad. 380: wielkie państwo—wielki kłopot).

Bogatemu nie trzeba rozumu (Ad. 27); Bogaty a głupy sobie rodzone są.

---

[1]) =Bij, zabij na mnie!

[2]) Чит. nie wskóra.

Bogu się trudno przeciwiec (Д. З., 26)[1]; przeciw kosturowi trudno wierżgac (Ad. 228). ||

л. 105 об. Boiazń hamuie od złego (Д. З., 28; Ad. 28) (ubi timor, ibi pudor).

Bol milczec nie umi (Ad. 48).

Boli go mieszek; kur ma w ręku; skompy[2].

Brac gdzie niemasż trudna (сходн. Ad. 40); z kamienia łyka dr^z^ac; s plew powrozu nie wykręcisż.

Bracia zgodliwy wielke są dziwy (Ad. 41).

Broda nie czyni mądrego (Ad. 41).

Bru na bru, fru na fru (durum contra durum non faciunt murum) (Ad. 17).

Brzuch tłusty ma łeb pusty (Д. З., 29; Ad. 48); kto doleie y dopie, tak y w rosu^m^ nie tuie[3]) (Ad. 101); w tłustym ciele nauki niewile.

л. 106 Byc kozie na wozie (Ad. 233); byc kiedys w saku: smierc nieuchronna (Ad. 551).

Buczno a w pięty zimno (Д. З., 30; Ad. 44); wąsem tręsi a kaleta poz^r^ne (чит. prózna); w porżyczoney sukni panem się stali.

Było naco patrzyc, a nic iest; oczy się dobrże miały; zembami dzwonioną (oculos non ventire passere non licuit; salvam movebamus).

By się pukał nie dożysż (?) (par bovi rana; qu^m^ vis crepat non erit).

Bywszy w rusi do domu musi (Ad. 477); dobrże w gosciach, a lepiey w domu (Сходн. Ad. 100).

By nieale, byloby wszystko wcale.

C.

л. 106 об. Chłustał, chłustał, aż konik ustał; || aż bez miary; aż przebarszcził.

Chodzi iak owieczka, dzika iak baran (Ad. 59: tryka...); swinia się wniz patrzy, a głemko ryie, (Ad. 556); potayna to bestyka.

---

[1]) Ср. Ad. стр. 38: trudno z Bogiem walczyć, Rysiński, 1618 г.
[2]) М. б. чит.: kur ma w ręku—a skąpy (?).
[3]) W rozumu nie tyje.

Chcesz miec skarbu wiele, rozday między przyiaciele (Д. З., 32).
Chce, aby mu się kloniana (Ad. 210) (aures habet in pedibus, vult Iovis haberi).
Chłop na koniu iezdzi, a konia szuka; (manu tenere et quaerere mirum est).
Cały baran — wilk nieytyie (то-есть, nieutyje (Д.. З., 31): cały baran a wilk syt — razem bydź nie może (quod iuvat aspectus, si non concedit usus).
Chleb w drodzie nie wadzi (Ad. 52: nie cięży).
Chłopa korcem nie mierżyc (Д. З., 33: w korcu; Ad. 57); mały, ale serdeczny.
Choremu ladaco zawadzi (ср. Ad. 61).
Chorego pytaią, a zdrowemu daią (Ad. 61); ||
л. 107 Choremu wszy gorżko (Ad. 61).
Chromy dale zaydzie (Ad. 63), słaby dużego przemoze (Д. З., 34: słabszy—duższego... Ad. 502).
Chuda fara: sam pleban dzwoni (Ad. 124).
Choroba nie piestuie (Ad. 61: nie piastuje).
Choroby delikat nie lapustwo będzie (?) [1]) (Morbus delicatum amplectit magis; qui melior vita, durior morbo est).
Chitrże z chitrym (Ad. 65); na migach się widziec tzeba; niedac się oszukać.
Chłopa y w stempie nie potrafisz; chłop czarny iak wrona, a chitry iak diabeł.
Co barz'ey dokuczy, to rychło nauczy (Ad. 102).
л. 107 об. Co pano Bog dał, to w kobialke (Ad. 33: pan опущ.) || (quod dii dant—ferto; convenit homini cuncta ferre).
Co brat—to brat (Ad. 41).
Co dzis opuscisż, iutro nie dogonisż.
Cnota a pokora niema mieycia w dwora (Д. З., 38; Ad. 114).
Co chcesz miec taiomnego, miey u siebie samego (Ad. 557).
Co ciało lubi, to dusze gubi (Ad. 66).
Co mi za mędrżec; co mi za powaga.
Co daly to gorży (Ad. 89).
Co głowa to rozum (Ad. 139); każdy w swoy nos dmię; każdemu dwanascie biskupow w nosię.

---

[1]) Очевидно испорчено, ср. Ad. 61: „Choroby delikat nie łatwo zbędzie". Knapski, 1632 г. и Dąbrowski 1746.

л. 108. Co na serdcu, to y na ięzyku (Ad. 490); u trzezwego || na mysli, u pianego na iężyku. (Cp. Ad. 565).
Co ma wisiec, nie utonie. (Cp. Ad. 599).
Co ci dano, trżymay; pierwszego targu nie opuszczay. (Ad. 559).
Co lacno przydzie, lacno odeydzie; lekno sobię (sżacuiemi) szacuiemy, cżego prędko nabędziemy [1]) (male parata male dilabunt).
Co mi do tego, gdy mi błogo (Ad. 25); choc przez mnie byliby nie mnie.
Co radzisz drugemu, życz sobie samemu (Ad. 461).
Co sie kupi tanie, psu się dostanię (Ad. 558).
Co się łysego urodzi, lisie y zginie (cp. Ad. 577).
Co nie do sdanie wile.
Co cię stało, rostac się nie może (praeterita immutari nequeunt). ||
л. 108 об. Co się urodziło, umrżec musi (Д. З., 41: urodzi; Ad. 577).
Co wczas, to z nas (Ad. 76); co komu przystoi, niech się w tym stroy (Ad. 452).
Co on złapa, to ia narę uwarże(?).
Cudza rana nie boli. (Ad. 462).
Cygan swemy dziacmi swiadczy (domesticus testis).
Czas prędko uchodzi (Ad. 76; płyną lata, Ad. 7).
Cudzego nie żal (Ad. 72); cudzym latwo szachowac (Ad. 72).
Cudzy chleb naysmacżnieyszy.
Co z woza spadło, to przepadło.
Co mni niehoże, to tobie nieboże. ||
л. 109. Co wilk złapa, trudno wydzierac (Cp. Ad. 593); martwego z grobu nie wracaią.
Cudze pieniadzy licżąc niebędzieszż mądry (Сходн. Ad. 389).
Czci gory y mosty, chceszli miec grżbiet prosty. (Д. З., 42; Cp. Ad. 158).
Czegom żądał, tegom się doczekał.
Czego ocży nie widzą, tego serdcu nieżal.
Czeka iak (k)ania dszczu. (Ad. 79).
Człowiek nie kamien (Ad. 82).
Czego szkoda, tego y grżech. (Cp. Ad. 541).

---

[1]) Lekko sobie szacujemy, czego darmo dostajemy Ad. 105, Knapski 1623 r.

Człowiek tak, a Bog ynak (Ср. Ad. 33).
Często ludzke odmienianie traci mieyscie zachowanie. ||
л. 109 об. Biegun zbiega wiele swiata, nigdy sie nie znaydzie brata.
Czego panowie nawarżą, temu się poddani poparżą. (Ad. 371).

D.

Dal ci Bogo dary, zazyway miary. (Д. З., 43; Ad. 90, *Knapski*).
Dal by się za ni obwiesic.
Daleko kucy od zaiąca.
Daley! (ite procul...).
Dębowa wic uczy robic (Д. З., 45: только эта, первая половина), a brżozowa daie rozum. (Ad. 91).
Day mi Boże teraz ysc: będe ostrożnieyszym; wiem iak postompic. ||
л. 110. Dorowanemu koniu nie parżą (чит. patrzą) w żemby (Д. З., 44 и Ad. 218: koniowi); podarunkem małym gardziec nie trzeba.
Da się wino pic, ale rżuci (Ad. 598); wino chłopa obwali.
Day temu, day owemu, a samemu nic (Сходн. Ad. 87); dzis day, iutro day, a sam w pięsc tromb (Ad. 88—только 1-я половина).
Day złemu pokoy (Ad. 641); czego inszego nie czepay.
Day to psu ziesc, co masż na mysli (serpens depone venenum).
Dla grżmotu, do mlina nie isc, dla wilka w las (multa bona perdidit stultus ob metum mali) (Ad. 167—иначе и полнѣе).
Dla scieżky drogi nie opuszczay.
Długo mysl, a prędko czyń (Ad. 324).
л. 110 об. Długo się zle pamięta, a dobro || kruci (Д. З., 46: Długo się dobre pamięta, złe się dłużey).
Do Boga gdy trwoga. (Д. З., 47).
Dobra powiesc, gdy każą iesc (est grata cantilena, quam sonat coena).
Długo żyie, kto miernie piie (Ad. 655 сходн.; ...dobrze...).
Dobra wola stoi za uczynek (Ad. 608) (in magnis et voluisse sat est).
Dobra nasza; wygrana (salva res est).
Dobra psu mucha (Ad. 393).

Dobrże się nigdy nie sprżykrży (Cp. Ad. 96).
Dobrego sżternika niebezpięczęstwo pokarże. (Ad. 524).
Dobrego szukaią a ledwie znaydą, a zle się same nawinię (Сходн. Ad. 96).
Dobra twe lata, a nasze lepsże.
Dobre to, a owo lepsże (ср. Ad. 96).
Dobre dzieie szany [1]) (lapidem in fontem iacere scelus) ||
л. 111 Dobry chleb, gdy kołacza niema (Ad. 214).
Dobry rżemiesnik z ladaczego uczyni coś dobrego (Ср. нѣск. иначе Ad. 484).
Dobry gdy się zepsuie, naygorszy bywa (Ad. 99); naylepsżego wina ocet naylepsży (Cp. Ad. 599).
Dobry to grosz, co kopy strżeży (bonus obulus est, qui denaria conservat) (Сходн. Ad. 161).
Dobry był, życzą mu wszysci żywota wiecznego.
Dobry to, kto lepsżego nima.
Dobra kostka padła (Consultor optimus midas in tes seris (Cp. Ad. 228).
Do czasu dzban wode nosi, aż się urwię (Д. З., 48 неполная: только первая часть; вторая иначе, Ad. 116).
Doma ladaco zięm, a u ludziey przewintuie.
Doma; maslanka (viam in vorum ignorat).
л. 111 об. Dołem lepiey (Ad. 106); nizke rżeczy bez puczni || psze (?).
Dolki kopa (ср. Ad. 106).
Dopiero iuż ma owsa, kiedy chce do psa (Сходн. Ad. 367); nie wczas daiesz chleba, kiedy zembuw trzeba [2]).
Dopiero oszązamy [3]), kiedy dwe odbieramy (?).
Do prawa wor pieniądzy a dwa pilnosci trzeba (Cp. Ad. 435).
Dostatek czyni statek (Ad. 105).
Drugich prowadzimi, a sami błądzimi (Ad. 438).
Drga mu pod kolany (Ad. 214).
Drwa do lasu wozi (Д. З., 49: wozyć; Ad. 108 продолжение: głupstwo); tłosty pole smaruie.
Dwom panom służyc niemożna (Сходна Ad. 371).
Dziurawego wora nie napełnisz (Д. З., 50: woru; Ad. 610).

---

1) ... Чит.: szanuj.

2) Cp. Ad. 54: „... daią chleba husto, kiedy zębów w gębie pusto". Rysiński 1618 г.; ... daiesz ... Knapski 1632.

3) Osądzamy?

л. 112 Dzwon do koscioła ludzi zwoływa, || a sam w nim nigdy nie bywa (Ad. 122).
Dopieros się obaczył; rżecż zrozumiał.
Dogodziłes mu; cioł żes go; dałes mu cięgie.
Dobrżes się domuslił [1]).

F.

Falsz nielubi prawdy (Д. З., 51; Ad. 124).
Fige mu pokazał (Д. З., 52: pokazać; тоже Ad. 124).
Fora z dwora.
Frant frant—ieszcze y kiep.

G.

Gadu gadu a psi wkrapi (?).
Gadał z papierżem. ||
л. 112 об. Gani ten co kupuie, chwali ten co przedaie (Сходн. Ad. 252).
Gdy naiomon w domu nie rade nikomu (?); Nie rad goscia przymuie, gdy sie zafrasuie (Ср. Ad. 156).
Galond [2]); stroy sie narbyło (volare cupio).
Gdy się kto barzo ofiaruie, abo zrodził [3]), abo się ieszcze gotuie (Ad. 353).
Gdy pieska bio, lewek się niech boy (Д. З., 54; Ad. 394).
Gdzie ogen rżądzi, tam głowa błądzi (Д. З., 55); gdzie głowy niemasz, a rżądu nie pytay.
Gembke tylko lacino pozmazał (Д. З., 57; Сходн. Ad. 269).
Głod wszyskego nauczy (Ad. 143).
Gdzie wziąc, tam wziąc, byle by było (Ad. 622).
Głowka iak makowka, a rozumu iak napluwana (Ad. 139) [4]); urody dosc, a ro(zu)mu ni kąska (Ad. 577). ||
л. 113 Głodny nie przebiera (Д. З., 58; Ad. 138).
Głupi daie, a mądry bierże [5]) (Ad. 146: Iak...).
Głupy gdzie go nieznaią, wydzie za mądrego.

---

[1]) Чит. domyślił.
[2]) Galant? М. б. слѣдуетъ читать: „Galant stroi się na co było"?
[3]) Knapski и др. лучше: zdradził.
[4]) Knapski, Rysinski и др. ... by (iak) naplwał.
[5]) Ad. 144: наоборотъ—Knapski.

Głupe słysząc pytanie nie odpowiaday na nie (Ad. 458).
Głuchim byc naylepiey.
Gniew bezsilny [1]); serdyt ta nie duż, nabiiut to iemuż. *Apud rusticos fertur.*
Gniew doda oręża (Д. З., 61; Ad. 148).
Gniew nurży, co się w serdcu kurży [2]).
Gniewem nic nie wskorasz.
Gniewliwego hamowac, nie pobudzac trzeba (Д. З., 62; Ad. 149).
Gniew mu tilko wozic (?) (Navis vetus non navigabit per mare).
Gniewac się podczas niewadzi (Ad. 148). ||
л. 113 об. Godnosc niegodnemu dana (asino cauda aurea apposita est).
Godnosci zabieganie—motylow lapanie (Ad. 149).
Gorąco go kopaną.
Głupemu nic się cudzego nie podoba, tilko swoie (Ad. 145:... a swoje wszystko, *Knapski*).
Gniewliwy slepy iest.
Godnosc przeciw bozstwa niema, powagy [3]); niesnadno byc przy godnosci, gdy kto niema maietnosci; Diabeł po tytule, kiedy niemasz nic w szkatule [4]).

I.

I słowik tylko po swięty wyspiewa (omnia tempus habent).
I sam straznik w łykach bywa (Ad. 526).
I liczone wilk bierży. (Ad. 593, *Knapsk.*). ||
л. 114. I biedna mucha się broni [5]).
I co było, y co nie było.
I oystro spusci, gdy Bog dopusci (Ad. 34. Jolstro... *Knapski*); i w pogode piorun wderży (Ad. 415).

---

[1]) Рядъ сходныхъ по мысли: у Д. З., 60: gniew bez siły nic nie moze; Ad. 148: ... nie iest silny, Knaps. и др. ... nic nie iest, Ryś. и др.

[2]) Ad. 148: Gniew wynurzy, co się w sercu burzy, Knapski 258.

[3]) Ad. 149: Сходно, исправляетъ чтенiе: Godność przy ubóstwie niema poważenia, Knapski 262.

[4]) Ad. 568 сходна: „Cóż mi po tytule, kiedy niema nic w szkatule“, Flores trilingues 1702 г., 176.

[5]) Ср. „I mucha biedna ma swój gniew“ Ad. 148, Petrycy. Sebast. Polityki Arist. księg. 8, 1605 г.

In o Pawle, a un o gawle (Ср. Ad. 383, Ryś. *Knapsk.*).
Iadł by kot ryby, ale niechce ogona omoczyć. (Д. З., 64; Ad. 231 сходн.).
Iak bożego groba strżeży (Ad. 527).
Iako miarą mierżysz, tako ci odmierzą; Io (?) chleb oddany.
Iaka praca, taka y zapłata (Ad. 430).
Iakby z nieba upadł (Ad. 332: spadł; *Knapski*).
Iak dudy nadymasz, tak zagraią. ||
л. 114 об. Iak na niemieckym kazaniu (Д. З., 65).
Iak by się znowu urodził (Ad. 577).
Iak kostka padnie (Ad. 228).
Iak na psię prżyschło (lapidem verberas) (Ad. 452).
Iak ryba bez wody, tak bez ciebie (te sine non vivo, veluti piscis sine aqua) (Ad. 478 только перв. полов.).
Iak sobie poscielisz, tak się y wyspisż. (Ad. 424).
Iak w błoto wrżucił pieniędzy (Ad. 389).
Iak wilka do oborin wpuscił (Ad. 596: do obory).
Iak żyta się skączy [1]).
Iaki kto san [2]), tak y drugich rozumi.
Iaky pan, taky kram (Ad. 372).
Iak cie widzo, tak y piszą. (Ad. 588).
Iak zagraią, tak skakac [3]). ||
л. 115. Inszemu szydło gołą, a drugiemu brżytwy niechcą (Ad. 151: jednemu, *Knapski* и др.).
Ieżelis szwiec patrż kopyta [4]); czego się kto uczy, niech robi (Сходн. Ad. 571, *Knapski*).
Iest rozum nad rozum (ars artem superare potest) (Ad. 473).
Ieszcze się nie rodziło, a iuż się oksciłą (Д. З., 70: pokr(z)ciło); ieszcze niezlopano, a iuż oskubioną.
Ieszcze skrzydła nie wyrosli, nie wyliotay.
Iedwabne słowa (Ad. 504—505).
Iak daley w las, więcey drew. (Д. З., 71; Ad. 252: „Im... tym...“ *Ryś.*, *Knapski*).

---

[1]) М. б. Jak. życie się skończy? y Ad. 655: „Jak żył, tak skończył“, Knapski и др.
[2]) Чит. sam.
[3]) Ср. Ad. 498 цит. Reja, Źwierzyniec: „Skakać musisz jako ci zagędą“.
[4]) Ср. Ad. 540: „Szewcze, patrzaj butów“.

Im kota barzey głaszczysż, ty(m) bardzie ogon wynosi (Д. З., 72: wznosi; Ad. сходная 231).
Im kot starzy, tym ogon twardzy (Ad. 231).
Iuż ci swiat opak poydzie [1]). ||
л. 115. об. Insże teraz spiewa.
Iedna owca parszywa wielu posmrodzi; jeden zły wielu zaradzi (Д. З., 69: iedna owca parszywa wszyskie stado...; тоже, согласно съ Д. З., читаемъ у *Knapskiego* и друг.; Ad. 366).
Iedno ręko glaszcze, a drugo policzkuie (Ad. 464).

K.

Kaptur komus szyią; (сходн. Ad. 198: *Knapski*, *Rysiński*); cos kuią, myslą.
Kaszla niedarma: czegos chce.
Kazał pan, musil sam (Ad. 202).
Kaleta mu moia wadzi (Ad. 195).
Każdy w swo (velle suum cuique est nec vivit uno).
Kiedy przydziesż międzi wrony, trzeba krakac iak y ony [2]). (Ad. 612: *Knapski* и старыя посл.: musisz).
Każdy ma swego mola, co go grzyzie (Ad. 319). ||
л. 116. Każdy na swe koło wodę puszcza. (Ср. Ad. 603:... ciągnie *Knapski* и др. вар.).
Klin klinem wybic (Ad. 208).
Kocioł gargowi (чит. garnkowi) przygania, a oba smalnie; sam w piecu lęga, drugego ożągem sięga (Ad. 387: Gemmae latinae 1688 г.).
Komu ciasno ustompi [3]).
Kla, iak szydło, w wo(r)zie nie utay się. (Д. З., 101: nie zatai się szydło w worże; ср. Ad. 545).
Kokoszy się złego, a niewiem sz czego.
Komu Bog n[ie]dał, y kowal nieukuie.
Komu się noga powinie, lida kto się go nabie (Ad, 341);

---

[1]) Ср. Ad. 554: „Pierwej świat na opak pójdzie", Knapski.

[2]) Ниже на л. 125 среди переводовъ читаемъ: „pzyleciawszy między wrony trzeba krakac iak y ony". Тамъ же и другая: „wychwycił sie iak Philip s konopi" (Ср. Ad. 125).

[3]) Ср. Ad. 66: komu ciasno-ustąp. Knap.

na pochile drżewo y kozy skarżą [1]) (Ad. 108, Gemmae и др. варіанты).

Kosciol odziera, a dzwony pobiie [2]). ||

л. 116 об. Kot niełowny, żak niemowny zawżde || są głądne. (Сходныя Ad. 232, *Knapski*).

Krawca za kowala obwiesic (Canis peccatum, sus dependet) (Ad. 240).

Krew nie woda (Ad. 241:... wojenne lekarstwo).

Krotko a węzłowato (Ad. 244).

Kruk krukowi oka nie wykoli (Ad. 244: wykłuje, *Knapski* и друг.).

Kto bywa na koniu, bywa y pod koniem (Ad. 222), kto teraz na wierżchu może by(ć) y pod spodem.

Kto wchce wgrac, trżeba kaczora ważyc gęsiorem [3]) (oportet dare bovem, ut aquiras ovem).

Kto co miłuie, y wies nieczuie [4]).

Kto zemby ma, day chleb(?) [5]).

Kto pragnie cudzego, postrada y swego (Ad. 73).

Kto dwa zaiący lowi, iednego niezłapa [6]).

Kto rona [7]) wstaie, temu pan Bog daie. ||

л. 117. Kto się na gorącym sparży, y na zimno dmucha.

Kto się prędzi spieszy, pozniey dochodzi (Ad. 552, *Knapsk. Ern.* ... nazbyt sp.—dojdzie).

Kto sie nie poruszy kiiem, nie poruszą go słowy [8]) (quem verba non movent, verbera movebunt).

Kto się rano uczy, ciało nie tuczy [9]).

Kto się smierdzi bogoslowie nie stoy(?).

---

[1]) Чит. skaczą.

[2]) Много варіантовъ у Ad. 230, ближе другихъ: „Kościół odarł, a dzwonnicę pobił“, Seklucjan Ian. Ew. Sw. 1551 г. и Petrycy Sebast., Polityki... 1618 г.

[3]) Очевидно испорчено, ср. Ad. 194, Rysiński, Knapski и др.: „kto chce wygrać kaczora, trzeba ważyć gąsiora“.

[4]) М. б. испорчено изъ: Kto kogo miłuje, wad jego nie czuje“—Knapski, Ernesti (1689 г.) и др. Ad. 310.

[5]) Ср. Kto dał zęby, da i do gęby, Ad. 629; ср. Ad. 53.

[6]) Ср. Kto dwu zajęców goni, żadnego nie uchwyci. Knapski, Ernesti; Ad. 624.

[7]) Чит. rano.

[8]) Ср. Ad. 505, Knap. „Kto się nie porusza słowy, kij go poruszy dębowy“ и др. вар.

[9]) Ср. Ad. 571: „Co uczy, to nie tuczy“.

Kto spada zwysoka, natrąca boka (Ad. 515); cięższa niesława po dobrym ymieniu.
Kto złemu pobłaża, ten dobrych zaraża.
Kupiłbym o(w)ies, ale pięniędzy gdzieś (Ad. 390: ...wieś).
Kto ze mαo niechce iesć chleba, y ia z nim kołacza (Ad. 53, *Knap*. 404).
Kozla doyc prozną (Ad. 235) ||

L.

л. 117 об. Lagodna mowa—pewna namowa (Ad. 318).
Lacno w dol, ale z dolu trudno [1]).
Lacno przebanżeczu (?) [2]), kiedy iest w czym. (Copia parit fastidium).
Lacniey co począc z gotowego, niż nabywac nowego (Ad. 156).
Lacniey pytac, niż odpowiadac (Ad. 458).
Lacno kiy znalasć, kto chce psa wderżyc [3]).
Latwo zepsowac, niż naprawie (Ad. 633: Lacniej... *Petrycy*. Polityki...).
Lacno mowic, gdyby dokazac.
Leniwemu zawsże swiętą (Ad. 262: u leniwych).
Lepiey dmuchac, niż chuchac (Ad. 45). ||

. . . .

R.

л. 118 [4]). Roskosż nęta do złego (voluntas maximum incitamentum malorum). (Ad. 471).
Roskosz rzecz krotka.
Rod zacny y złe prawy psuie [5]).
Roboty nigdy niesko(n)czyc (diligenti semper aliquid est).
Roboty dosć, a pożytku mało (Ad. 468. *Knap*. 997).
Robic a wstydyc się nie potrżeba [6]).
Raz, dwa, trzy—nic! (multis ictis deicit quercus).

---

[1]) Ср. Ad. 106.—Knap. иначе: ... zdołu nie łacno.
[2]) М. б. чит. przebaczenie?
[3]) Ср. Ad. 395, ближе изъ всѣхъ варіантовъ—Knapski, 411.
[4]) Очевидно пропускъ нѣсколькихъ листовъ.
[5]) Ср. Ad. 475: „Ród zacny sprawy złe szpecą", Knapski, 988.
[6]) Ср. Ad. 467: „Robić się wstydzić nie trzeba, ktokolwiek zażywa chleba", Knapski, 995.

S.

Sąd niesłuszny, gdzie sam sędzie instyguie.
Sam bys był nie lepszy.
Sam niemam a tobie dac (nemo dat, qui non habet).
Sam niewi, czego się mu chce.
Sam się chwali. ||
л. 118 об. Sam się czci drugego, ktorey czci ma honor [1]).
Sam się osądził.
Szpetny to ptak, ktory swe gniazdo szpeci; sam się ułowił.
Sąsiada złego uchodzic [2]).
Czegos szukał, to znalazł (Сх. Ad. 645, *Nowakowski* 1651 г.).
Schowac niezaszkodzi, co się nagodzi.
Sędzia wszelaky obom stronam ma byc wszelaky [3]).
Sławo dobry nad wszystko przekładny [5]).
Slepy daley uyzry (Ad. 547).
Słodkys, iak chrzan (Ad. 503).
Słowka zbierane lagodne są || podeyzrane (Ad. 506).
л. 109. Słuchac trzeba starszego, choc co kaze trudnego (Ad. 522).
Stały za plotem (alieno auxilio tutus).
Smierc co lepszego bierże (Ad. 551: ... co lepsze..., Knap. и др.).
Smierc koniec wszyskemu (Ad. 551, *Rej*...).
Smierc nie patrży w zemby („Aequo pulsat pede pauperum tabernas, regumque [turres]", Horat. Carm. I. 4). (Ad. 551, *Rysiński*).
Sniadanie podłe dobry obiad psuie (Сходн. Ad. 552, *Ryś. Knap.*).
Sowa chociay by pod niebiesa letala, sokolem nie będzie. (Ad. 513).
Spac po obiedzie rzadko się powiedzi (Ad. 347).
Stary, iak dziecie (vir senescens) (Ad. 522).
Strzeżonego Bog strzeży. (Ad. 528, *Knap.*). ||
л. 119 об. Swowola wielka niewola. (Ad. 531).

---

[1]) Ad. 78: исправляетъ чтенie: sam się czci, kto drugiego czci. Knapski 1027.
[2]) Ср. Ad. 489: „Sąsiada złego abo skup, abo uchodź", Knapski 1033; Ernesti 731.
[3]) Ad. 492 болѣе исправное чтенie: „Sędzia wszelaki *obiema stronom ma być jednaki*", Knap. 1034, Ernesti 889 и др.
[4]) Ad. 503: „Sławę dobrą nade wszystko przekładaj", Knap. 1048.

Swinia krzyczy a wor dziere [1]) (lacerando saccum porcus grannit acriter).
Sczęscie wo(z)wysza, szczęscie poniza. (Ad. 538: *Knap.*: ... podwyzsza...).
Szyroke wrota do piekla (Ad. 388); y w polnocy do piekła pusczaią [2]).
Szkoda psu białego chleba (Ad. 398).
Szlachcic po babie (a matre velut Herus vocatur) (Ad. 542: ...po babce, *Knap.* 1142).
Szlachetstwo bez cnoty nic [3]).
Sztuke na sztuke (Д. З., 133; Ad. 544).
Szukay, gdzie nie masz, abo nie położył.
Szkoła kożdemu otwarta (Ad. 542); uczyc się kożdemu wolno.

T.

Tak ciąga łyczko, by się niezerwało (Ad. 277) (arcus vehe-
л. 120 menter intensus || frangit).
Trafia się naymędrżeyszemu spotknąc się (Д. З., 136); kon na czetyrech nogach, a potyka się.
Trafił z deszczu pod synie (Д. З., 138 исправнѣе: ... pod rynew; Ad. 563: ... z dżdża pod rynnę).
Trafiła kosa na kamien (Д. З., 137; Ad. 228).
Trudno się smiac, gdy co dolega.
Tobie smiech, a mie [4]) do płaczu (Ad. 549).
To rownym [5]) goscincem lada kto trafi (Ad. 155, *Rys.*, *Knap.*: leda).
Towarżystwo z głupemy mądrego głupim czynią.
To ma, w czym chodzy (omnia secum portat).
Trzymay, cos uchwycił (Ad. 566).
Tu [6]) się pokaż.

---

[1]) Ср. Ad. 557: „Świnia kwiczy, a wór drze“, Knap. 1121 и др.
[2]) Ср. Ad. 388: „Wolno do piekła, by chciał o północy: otworem stoi ta przeklęta mocy“, Rysiński.
[3]) Сходно по смыслу Ad. 543, но форма иная.
[4]) Чит. mnie.
[5]) Чит. torowanym.
[6]) Вѣроятно описка; чит. ty(?).

Twarż lacno wynurży, co się w sercu kurży [1]. ||

л. 120 об. Tylko mu ta cień (salve falles).

Tituł falszywy.

Trafilo się slepey kokoszy ziarko (Д. З., 135: ... iak slepey kurce ziarno znalesć) [2]) leniwemu podczas iak Bog da [3]).

U.

Ucho nakłon iedno karżącemu druge obwinionemu; Mowiwszy za baranem trzeba mowic za wilkem [4]).

Ucząc drugich sam się daucza.

Uczony kgy (się) (menti haud charitas quodquod cognoscis in artem).

Uderż (stół?) a ozwie się nożyce (D. З., 142: ozwą; Ad. 345); co ganio w pospolitosci, winnemu przenika kosci (Ad. 131, *Knap.*).

U kyia dwa kąca (Ad. 206).

Umarłym day pokoy (Ad. 573). ||

л. 121 Umarłemu nic nie zaszkodzi (Ad. 573 ... nikt...).

Umarły się nie wroci [5]).

Usmiechnoł się znac z czwala (Risit, ergo promisit).

Upatrzył pogodą (opservavit lupus, dum dormitant canes).

Uczen podczas maistra przechodzi (Ad. 571 ... mistrza... *Knap.* 1194).

Uczonym z pracą zostac [6]).

Ubogego y swoie nie znaią (Ad. 569); ubogy malo ma przyia(c)ioł (Ad. 569).

Ubozstwo z niesławo ciężke (Ad. 570).

Ubogy niema, co iest spotrzeba.

Ubogy z nięzdy grżeszy (Ad. 569). ||

---

[1]) Ad. 567, Knapski 1181 ... w sercu burzy.

[2]) Ad. 563, Gemmae I, 139 (1688 г.)—ближе къ Д. З.; къ нашему—варіанты изъ новыхъ сборниковъ конца XIX в.

[3]) Ср. Ad., Knapsk. 1168: ... Bóg daje...

[4]) Ближе др. — Knapski 1084: „Mowiwszy za baranem trzeba też co rzec za wilkiem", Ad. 12.

[5]) Ad. 573, Knap. 1202: „Umarły żaden się nie wróci".

[6]) Сходн. у Ad. 571: Uczonym nie łacno (Kn.) zostać...

л. 121 об. Uroda często wielom szkodzi.
Utarto mu rogi (ex leone mus factus).
Ustomp lepszemu.

W.

Wiedzą to y baby w szpitalu (Ad. 590).
Weczera hoyna—noc niespokoyna (Ad. 589: weczerza).
Wiet za wiet (hoc tibi xenium per pede bubulo) (Ad. 586).
W czetku [1]) się rodził; sczęsliwy.
W odmięce ryby łapa [2]).
Wiele o sobie rozumi (Д. З., 145).
Wiele to na cie (Д. З., 146: ... na ciebie).
Wilk chowany, przyiaciol iednany, żyd kszczony—nie pewne
л. 122 są. || (Ad. 596).
Wronami karmiony (Duplex Ulisses) (Ad. 613).
Wspominac miło, co przed tym było [3]).
Wolnosc rzecz nieoszacowana (Ad. 609).
Według stawu grobla (Д. З., 144; Ad. 158).
Wykręcił się sianem (omnes laqueus effugere novis, armatam in lingua habet) (Ad. 618, *Knap.*, *Gemmae*, *Budny* 1606 г.).
Wywołasz wilka z lasu (ср. Ad. 597, *Ryśinski*, *Knap.*).
Wydał się na iadky (Д. З., 149: na iatki) [4]).
Wzorky z drugich z^{b}iera (censorem agit) (Ad. 622: ...wybiera *Knap.*).

Z.

Ziąc przez droge przebieżał.
Zabiegay w oczy złemu || (Д. З., 151: ...w czas...).
л. 122 об. Zabiegł mu od spaszy (interrupit pontem, quem traiecturus erat) (Д. З., 152).

---

[1]) Чит.: w czepku...

[2]) Сходн. Ad. 479: „w odmęcie ryby na lepiej się łowią“, Rysiński.

[3]) Ср. Ad. 47: ... o tom, co było.

[4]) Ср. Ad. 184: „Wydał się na mięsne jatki“ Ryś. Knap. и др.—значить: выдать себя на окончательную погибель, на неминуемую смерть.

Żak ucząc się bez księgi nie będzie tęgi [1]).
Zasmakowało mu.
Zalecanie zbytne podeyzraniu (impia sub dulci latent).
Zapad gdzieś.
Żartuy ostrożnie.
Za szczęściem się udaway,
Zażyłes złego—szkosztuy że złego.
Złotem iego słowe pisac (cp. Ad. 506, *Knap*. ...słowa).
Z małey burży wielky deszcz (Ad. 45).
Znac dudka z czubka (Ad. 111).
Z wielkiey burży mały deszcż (Ad. 45).
Znam cie ziolko: ies pokrżywka (Ad. 635: żeś... *Ryśinski*, *Knapski* и др.). ||
л. 123 Żywot w nędzy niemiły (Ad. 659: ... nieluby—*Knap*. и др.).

---

[1]) Cp. Ad.: 249: „Żak co się uczy bez księgi, nie bedzie to doktór tęgi", Knapski 1297 и др.

